

1781.

*

1. Siegmannus, Fridericus Haldericus Cordus: Continuatio observationum ad pandectas. Programma, quo senio et reliqui doctores fac. jur. solemnia sac. localia Friderici Halderici Cordi Siegmanni indicunt.
2. Bauer, Theodorus Gottfriedus, fac. jur. pro cancellario: De jure pecunie feudalis, quae vocatur Lehns. Quantum in concurrens. Pro. Programma, quo solemnia doctoralia Christiani Friderici Schneideri indicunt.
3. Brecht, Georgius Nicolai: De praesens et theoriae indole, nexu et usu.
4. Linertus, Christianus Gottlob: De legislationis origine et natura.
5. Linertus, Christ. Gottlob: De conjunctione eloquentiae cum juris prudentia.
6. Linertus, Christ. Gottlob: De multitudine liberorum a tutela hodie quoque excusante.

1781.

7. Pothius, Christianus, Fredericus: De jure et fide
dextrae
8. Puelthamus, Jos. Lud. Em. fac. jur. procuratorius:
De eo, quod inter feudum pecuniarium, pecuniam
feudalem, pecuniam ex fundo solvendam et
constitutum feudale interest. Programma, quo sol-
lemnitas inaugurationis Caroli Augusti Electoralis
indicitur.
9. Puelthamus, Jos. Lud. Em. fac. jur. procuratorius:
De arvallo. Programma, quo sollemnitas inaugura-
tionis Christiani Augusti Electoralis indicitur.
10. Puelthamus, Josias Tutorum Senator: De crimine
conventione.
11. Richterius, Anon. Gold: De poena ab irato
principe extra ordinem imperata in Die-
trichsinum differenda ad 1. 20 C. de poenis.
12. Segerus, Joh. Theophilus: De causis contumaciae
13. Segerus, Joh. Theophilus: De ^{colonis} colonis mercatorum
in Germania et praecipue in Saxonia.

1781.

14. Lignamius, Frider. Haldericus Censl: De jure
dictione summorum in imperio indierorum ob
curiam contineriam in fines mediatas
hanc fundata.

15. Hockmann, August Censl: De jure testamenti
nobis perscripti.

16. Wenck, Fridericus Augustus Institutus: De acqui-
sitione insignium alienorum. Programma,
jur et orationem publicam irritat.

17. Wenck, Fridericus Aug. Institutus: De concessione
insignium in imperio Romano-Germanico.

18. Winckler, Conradus Godofredus: De contractibus
feminarum per curatorum rehabilitationem
validis. Programma, quo et orationem publicam
irritat.

19. Zollerus, Frider. Gottlieb: De restitutione in inte-
gram ex capite absentiae.

1781.

20. Zallerus, Frid. Gollub : De hereditatibus Gheronice
ad alias causas, in Nov. 115 non expressas
extendenda.
21. Zallerus, Frid. Gollub : Observationes singula-
res ad pand. lib II. Tit. 2 ad Tit. 4.
22. Zallerus, Frid. Gollub : Observationes practicae
23. Zallerus, Frid. Gollub : Utinam nepotes, si patres
suum heredes non facti, ea conferre liceantur
in hereditatem, quae eorum praedefuncti pater-
nes acceperunt.
24. Zallerus, Frid. Gollub : Observationes singulares ad
pandectas lib II. Tit. 8.
25. Zallerus, Frid. Gollub : De eo, quod iustum est,
circa exercitium directorii Comitialis sede
Mozun hinc vacante
26. Zallerus, Frid. Gollub : Observationes practicae
27. Zallerus, Frid. Gollub : De successione statu-
taria coniugum

172

DE 1781, 3.

PRAEAEOS ET THEORIAE

INDOLE, NEXV ET VSV

DISSERTATIO PHILOSOPHICA

QVAM

AMPLISSIMI PHILOSOPHORVM ORDINIS

IN ACADEMIA LIPSIENSI

CONSENSV

A. D. XVIII. MAII A. R. S. CID ID CCLXXXI

PVBLCO ERVDITORVM EXAMINI SVBICIENT

M. GEORGIVS NICOLAVS BREHM

CVRIANVS,

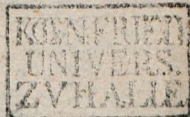
ATQVE CERTAMINIS SOCIVS

CAROLVS THEOPHILVS PLATO

LVSAT. ET THEOL. CVLT.

LIPSI AE,
EX OFFICINA BETTNERIA

DE
PRAELECTIO ET THEORIAE

INDOLE, NEXU ET VSV

DISSERTATIO PHILOSOPHICA

CVM

AMPLISSIMI PHILOSOPHOVM ORDINIS

IN ACADEMIA LIBERAE

BOHEMICA

A. D. MDCCCLXXXV. M. C. CCCLXXXV.

AVTHORIS CANDIDATVM EXAMIN. SVBICENT

M. GEORGIVS NICOLAUS BREHM

CVRATOR

ATQVE CERTAMINIS SOCIVS

CAELOSVS THEOBALDVS PLATO

AVTHORIS TUTOR CVR.

LIPSIÆ

IN OFFICINA BERTHOLDI

§. I.

 Notum est, quam diuersae sint eruditorum de Theoriae et Praxeos vsu, sententiae. Alter, quidquid insigne et praecclarum habetur, deriuat e schola et Theoriis: alter idem illud summo studio vindicat vitae et Praxi. Hinc Praxi omni reiecta, ille solam attollit Theoriam; hic Theoriis explosis solam effert Praxin. Hoc in primis conspicuum est ex tot, tamque diuersis doctorum sententiis in educandi, docendi, discendique ratione, caute et feliciter instituenda; quorum alii e sola vita et vsu; alii e solis scholae et magistri praeceptis iuuenem et virum sunt formaturi. Interea tamen in celebranda Theoria seculum magis praecedens: in laudanda Praxi nostrum potissimum videtur peccare. Vti enim omnis illa aetas Theoriam fere spirabat, adeo vt senectae rugis laborans calua interdum videatur; sic nostra, nihil nisi praxin olens, incutit timorem, ne robore virili amisso, imberbe tandem euadat. Hoc igitur modo de Theoria et Praxi opiniones mutantur, variantque vti vestium colores et formae. Non quidem in horum dissensuum causis eruendis diutius libet commorari; quia plures sunt, quam persequi hic licet: sed tamen latere potissimum videntur in eo, quod pauci Theoriae et Praxeos inspiciant naturam et indolem. Cum enim altera vim suam demittat in alteram, et inter se quasi coalescendo illa in hanc, haecque in illam abire

A inter-

interdum et transmutari videatur; ob nexum arctissimum non inveniunt differentiam, quae hanc et illam intercedit. Hinc definire nesciunt, quid utraque praestet, quique huius et illius in rebus fieri possit et debeat usus. Operae igitur pretium esse duco, paulo altius repetere et explicare materiam, quae ob mira, quae eius subtilior cognitio praestabit emolumenta, non modo summa nostra attentione videtur digna; sed et aequis harum rerum aestimatoribus non potest non esse iucunda. Ordinem autem a Praxi, inde pergemus ad Theoriam. Quamvis enim idem esse videatur, fiat initium a Theoria, an Praxi; in speculando tamen melius incipitur a Praxi; uti in agendo potius praemitti solet Theoria, Ceterum in his evoluendis et explicandis versabimur ita: ut primum utriusque eruamus significatum atque naturam; deinde ostendamus, qualem Praxis et Theoria inter se habeant nexum et rationem: Sic tandem sponte cognosci poterit, qui huius et illius ad res fieri possit et debeat usus.

§. II.

Proprie autem Praxis, uti iam annuit origo vocis, absoluitur agendo et operando. Quid quidem agere et operari sit, sentiri magis debet, quam qui paucis describere conemur. Attamen quia agimus et operamur, non, ut frustra consumamus vires; sed ut opus aliquod efficiatur; cum actio suscepta, tum opus ipsum inde enatum ad Praxin solet referri. Sic igitur Praxis primum consistit potissimum in corporis exercitio, maximam partem subtilioris meditationis experte. Deinde alia accedit huius vocis significatio. Quia enim inter agendum etiam observamus et experimur, quae sint, vel fiant; hisque observationibus et experientia edocemur, quae fieri possint et debeant: haec omnis cognitio, siue evoluta sit e nobismet ipsis; siue venerit e vita, ad Praxin refertur. Hoc igitur significatu Praxis intendit etiam cognitionem et experientiam sensu cum interno, tum externo haustam. Sic Praxin, seu cognitionem religionis practicam habere interdum dicitur, qui illius vim in animo suo ipse expertus est: Sic rei publicae praefecto, qui diu et multum his rebus dedit operam, Praxin attribuimus, id est, harum rerum cognitionem, earumque perficiendarum peritiam et dexteritatem, usu ipso haustam et firmatam. Haec autem practica cognitio maximam partem versatur in singulis, id est exemplis, casibus, phaenomenis, etc. observandis et experiendis. Quae observatio, si solo utitur sensu communi; Praeoxos communis, et vulgaris etiam nomine venit; quia hominum quoque vulgus eam habet, et in ea plerumque subsistit. Sic tota vita commu-

nis

nis Praxeos voce insignitur: Sic historica cognitio, dum in singulis dictis, factis, inuentis moratur enarrandis et describendis, ad scientiam vulgarem fere pertinet: Sic in primis historia naturalis, quatenus rerum nomina solummodo refert, vix alia est, quam scientia communis, saltem si mere referat, vti hausta sunt. Nec enim omnis scientia, nec quaelibet actio in eruditis ipsis deprehenditur erudita. Est quidam mechanismus, vt vocant eruditorum aequae ac opificum; quamuis haec caeca experiendi et agendi facultas vnice fere ad opera illiberalia et artes sellularias transferatur. Praxis autem, quae dicitur erudita, tum demum opponi potest vulgari, si formata et aucta sit principiis, regulis et praeceptis. Sic igitur Praxis significat cum actionem, tum scientiam in singulis conspicuam, quarum haec et illa vel vulgaris vel docta esse potest. Illa magis nititur sensu, ingenio et memoria; haec magis iudicio subtili et exacto. Tandem Praxeos vox sensu sumitur prorsus singulari, dum Iurisperiti et Medici eam aliis vel cessisse vel vendidisse dicuntur. Quamuis enim his quoque Praxis eo significatu tribuatur, quo iudicandi et agendi peritiam e vita et vsu sibi acquisitam intendit: clarum tamen est, hunc significatum hic non posse admitti; quia nec scientia nec agendi dexteritas agendi manus quasi traditur et emitur. Hic Praxis potius significat agendi forum, vnde panis et vitae ducitur sustentatio. Nimirum pro hodierno rerum statu, agendo solum vitae quaerenda sunt alimenta, ita vt nemo acturus sit gratis, vti nec frustra egisse vult videri. Artes et labores praemiis afficiuntur, vt habeat artifex, vnde viuat. Sit igitur non modo agendi campus et artis exercendae occasio; sint quoque necesse est, qui artem agnoscant, et remunerent. Hoc agendi forum, hosque alimentorum riuulos et fontes, quos sibi quisque arte et agendi dexteritate aperit et seruat; quosque aliis etiam cedit, Praxin appellant, i. e. prouinciam, vitae sustentandae causa ab eo, cui ceditur, administrandam et procurandam. Eodem fere sensu opifices, artifices, mercatores etc. negotia sua, (Gewerbe, Geschäfte, Handlung, Kundschaft) cum quaesita inde sperando, aliis cedunt et vendunt a),

A 2

§. III.

- a) E dictis intelligimus etiam varii generis Praxeos naturam. Vti diuersus est agendi et cognoscendi modus et plures habentur actionis et cognitionis species: ita Praxis etiam varie et multipliciter distribuitur. Sic enim primum ob virtutum, quae in agendo exercentur, vel altiore, vel inferiore naturam, Praxis dicitur esse cum nobilior; tum ignobilior. Deinde quia vel actio componitur ad mera exempla, idque viribus vti in-

litae

fitae sunt a natura; vel ad regulas et praecepta, et quidem viribus arte et industria auctis: Praxis esse censetur vel vulgaris et communis; vel artificiosa, quo ex parte referri potest erudita. Quae vero Praxis appelletur inutilior, vtiliorque; e rerum praecipue, quibus conficitur, inter homines vsu definitur. Praxeos igitur diuersas classes cum e virium ipsarum, quibus vtinur diuersa natura; tum e difficultatum, quae in agendo enascuntur vario gradu; tum etiam e rerum, quae mortales inde percipiunt emolumentis, aestimari certum est. Quia tamen nec virium diuersae classes inter agendum ita se exferunt separatae; vti cogitando fingimus et fingi potest: quia etiam nec difficultatis cum actionibus coniunctae; nec vtilitatis inter agendum enatae, certa sibi que constans habetur mensura; apparet, cur tam difficile sit, iuste aestimare Praxeos species diuersas. Inde fit, vt interdum vix dici possit, num hoc vel illud vitae genus ad Praxin vulgarem et communem, an ad artificiosam eruditamque adeo debeat referri. Eadem ratio est cum Praxi, quae nobilior et ignobilior, vtilis et inutilis vocatur. Hinc enim accidit, vt interdum nescias, virum inter opifices et artifices; an inter eruditos numeres. Sic ars sutoris ad Praxin haud dubie pertinet vulgarem; vti pictoris ad artificiosam; sed in vtraque aliquid deprehenditur, cur ab imprudenti huic et illi possit adiungi: Sic pictoris et eruditi labores plane inter se diuersi, quaedam communia habent, vt inde artifex ex parte inter eruditos, et eruditus inter artifices possit haberi: Sic tandem arti cum alia, par et maior saepe est difficultas et vtilitas, quas habet et praestat; et tamen illa longe huic posthabetur.

§. III.

Ex his apparet, quis dicatur Practicus, quidue vocabula Practicum et Practice significant. Practicus primum dicitur ille, qui vitam potissimum transigit agendo et operando. Hinc vulgares operarii, opifices, et ex parte etiam artifices hoc nomine audiunt. Deinde Practicus, si species cognitionem, vocatur, qui rerum, quam habet notitiam, ex ipsa vita et vsu sibi conciliauit: Sic vir conuersando, peregrinandoque conspicuus inter Practicos refertur. Praeterea Practicus appellatur, qui haec ipsa experientia duce didicit, quae apta sint vitae, quaeque vsui sint accommodata: Sic rerum cum sacrarum, tum ciuilium periti, qui vsu longo edocti rerum gerendarum nati sunt scientiam, Practicorum nomine compellantur. Idem tenendum est in eo, quod Practicum esse, fierique Practice asserimus: Sic artificia et opificia interdum vocamus Practica, quia caeca quadam agendi facultate nituntur: Sic institutio et educatio dicitur Practica, quae non tam rerum explicat naturam; quam earum ad vitam felicem docet vsum: Sic historia Practice enarratur; si rebus enarratis immisceantur pie et prudenter viuendi agendique regulae et prae-

praecepta: Sic tandem iudicium vocatur Practicum, quod rerum non modo, vti sunt, habuerit cognitionem; sed et ad eas obtinendas sibi facile aperuerit viam. Iam autem quoque velim notari, diuerfas esse voces, quae idem fere, quod alias Practicum et Practice dicitur, expriment. Sic Practicum, quatenus intendit ea, quae petita sunt ex Praxi, dicitur interdum Empiricum, vt inde Philosophiae, artis Medicae etc. partem constituent Empiricam seu Practicam et Artificiofam seu Theoreticam. Eadem ratione Practicum in Physica dicitur Experimentale; opponiturque Physica Experimentalis Dogmaticae. Idem in Astronomia dicitur Sphaericum: Sic astrorum scientia distribuitur in Sphaericam et Theoricam, quarum illa sensibus magis; haec potius iudicio niti videtur. Significatu fere eodem Practicum dicitur Naturale; sicque Logica Naturalis opponitur Erudita et Artificiofae. Deinde quod sensu eo dicimus Practicum, quo rerum inter homines ostenditur et augetur vsus; in doctrina Morali ex parte dicitur Asceticum; in Historia Pragmaticum *b*).

b) Haec vocula inter scriptores in primis historicis vsitata, adeo placet, vt illius quoque in aliis scientiis crebriorem optauerim vsium. Huius enim vocabuli facta adoptione multas euitaturi essemus ambiguitates, quas iam ob vocis commodae inopiam temere incurrimus. Quia enim Practicum modo significat, quod e Praxi tenetur; modo quod Praxi inferuit; dubium haud raro est, vtrum hoc, an illud intelligas. Sic est in Philosophia, quam vocamus Practicam; quae cum iam hoc, iam illo sensu sumatur, efficit, vt dubites interdum, quo sensu ceperis. Si autem voci Practicum adiunxerimus voculam Pragmaticum, vt nimirum alterum significet, quod e Praxi hauritur; alterum quod vitae et Praxi conducit; essent voces, quibus res plane inter se diuersae, distinctius, quam sit, exprimerentur.

§. IV.

Vti autem, quae e Praxi formantur et Praxi inferuiunt, suas habent virtutes; ita tamen vitiis quoque laborant. Quod primum attinet virtutes; Praxis, quia in singulis magis subsistit, viam ingreditur, quae cum in agendo, tum cognoscendo videtur planior et apertior. Sensibus enim subiecta sponte veniunt, nec tanta in his percipiendis opus est virium intentione, quam quae in iis euoluendis et explicandis videtur ineuitabilis. Inde etiam ex parte sensibus duci malumus, quam ratione. Hinc etiam agendi et cognoscendi ratio, quae instituitur Practica, ob virium debiliam naturam paruulis et vitae vulgaris hominibus tantopere suadetur, vt cum illorum educatio, tum horum instructio formetur, potissimum e

Praxi. In hac posita est popularis illa docendi ratio, quam sapientes prisci vocabant Exoticam et Exotericam. Haec autem docendi, discendique consuetudo adeo iam placet, ut ob nimium Praxeos studium solidiora interdum spernantur. Solidior enim cognitio parit molestiam: sed fugimus, quae molesta sunt. Deinde, quae e Praxi formata sunt, ceteris etiam deprehendimus efficaciora. Naturae enim humanae haec est ratio, ut, quae sensibus adferuntur, celerius, ideoque fortius agant, quam quae meditando quasi venamur et aucupamur. Sensus externus obiecta, uti aduolant et irruunt, cito et vniuersim excipit: interna vero meditatio, quia in partibus singulis euoluendis moratur, lente incedit, et pedetentim. Quia etiam Praxis singulorum multitudinem docet diuisim; rebus dat spatium, ut penitus imprimantur: Theoria vero aggerit ea coniunctim et cateruatim estque subitaneo imbri similis; hinc tempus eripit menti, quo minus in euoluendo sequatur, et euoluta alius insigat. Practica institutio in primis praefens est hominibus mouendis. Inde oratores et poetae malunt uti singulis et concretis, ut vocamus, id est exemplis, casibus, fabulis etc. quam abstractis, seu regulis et praeceptis. Student potius Theoriae principia singulorum ope accommodare sensui; quam sensibus subiecta sapientum more redigere et reuocare ad principia. Tandem etiam, quae Praxi habentur, in vita magis sunt frugifera et vtilia: Id quod partim e dictis apparet; partim ex eo clarum est, quod rerum inter homines doceant usum. Rerum autem nouisse usum; ex eoque formasse consilia; et ad haec exsequenda inde sibi aperuisse viam, non modo summa mortalium est sapientia, sed et beatitudo. Interea Praxeos etiam sunt quaedam maculae. Primum enim cancellis suis nimis arcte inclusa, rerum quidem multarum docet particulas; sed illa sola duce vix circumscribimus earum totam ambagem. Inde homines usu et experientia edocti, ex omnibus aliquid; ex toto nihil cepisse interdum dicuntur. Deinde Praxis propterea quoque manca esse censetur, quod, cum nitri potius videatur facultate caeca, quam ratione, in superficie oberret, et rerum solummodo teneat formam externam. Inde etiam Practicum haud raro est id, quod Mechanicum, ut adeo artificum quidam labores contemptim dicantur Mechanici. Hinc etiam, quae e Praxi seu vita formatur scientia, aequae fere est inordinata et confusa; ac actiones ea duce consecratae interdum sunt temerariae et imprudentes. E Praxi etiam, quia per ambages incedit, lente venit perfecta actio et dilatata cognitio. Rerum enim multitudo immensa est adeo, ut sola singulorum cognitione nec in agendo, neque cognoscendo exoptatos semper facturi simus progressus.

7

gressus. Hic ii sunt exemplo, qui e Praxi et experientia instituti, feliciter quidem agunt, dum in singulis iisdem versantur; dum vero rerum mutata ratio alium suadet agendi modum, consilii inopes aut stupent ignari, aut incurii peccant. Multis in rebus opus est principiis et agendi regulis; harum autem ex usu demum et Praxi sibi constituendarum vel fera, vel nulla est occasio. Tandem, quae sumta et formata sunt e Praxi, cito et fortiter quidem vim suam exerunt in homines; sed effectus interdum non firmiores sunt causis. Id corporis aequae ac mentis ostendunt habitus, e Praxi acquisiti. Sic Musicus e Praxi sola absolutus, qui non assidue digitos exercet, breui exuet artem: Sic qui linguam hau- fit ex usu, nisi quotidie fere loquatur, scientiam facillime amittet: Sic oratorum et poetarum, quo citius mouent impressiones, eo magis sunt fluxae et fugaces. Fidei enim poetarum casus, similitudines et exempla statim quidem primoque impetu concutiunt et quasi surripiant mentem: sed quia non tam iudicium, quam sensus, memoria et ingenium earum capi- unt partem; hinc eiusmodi mentis commotio, quae magis in caeco quo- dam impetu, quam consilio est fundata, minus est perennis; quam me- moria eorum, quibus moueri nos patiebamur. Cum igitur mens ex ista prima quasi perturbatione ad se redierit et rerum vanitatem perspexerit; relinquet agendi propositum. Sic e Praxi quidem formatur scientia fir- ma; sed non religio, seu conscientia, et diuturna animi ad agendum pro- pensio. Hic enim valet illud: quod cito fit, cito perit. Praecepta ve- ro et argumenta lente primum agunt, et difficiliter imprimuntur; sed se- mel impressa eo diutius et praesentius vim suam exerunt.

§. V.

Praxeos natura euoluta, venimus ad Theoriam. Huius autem no- tio non minus ambigua et multiplex esse deprehenditur, quam quod de Praxi ostendimus. Sed vti Praxis potissimum conficiebatur agendo et operando; ita Theoria in vniuersum, saltem si vocis originem spectes, meditando et speculando absoluitur. Enim vero quia ad Praxin quo- que quaedam refertur scientia et meditatio; hic paululum morandum esse videtur, vt, quae ad hanc et illam pertineat cognitio, videamus. Omnis nostra, vti dictum est, scientia incipit a singulis et concretis, id est a rebus, quae sensibus, vel internis, vel externis, sunt subiectae. Haec que tota rerum intra et extra nos positarum, cognitio, quatenus a sensibus pendet, Praxeos nomine venit. Sed his tam artis finibus non ter- minatur humana cognitio. Quia enim inde nec rerum, quod tamen maxi-

maximum est, inspicitur natura; nec ob earum copiam immensam, omnes et singulas percipi et memoriae insigi possunt: Deus naturae mortali hanc vim impressit, ut non modo singulorum naturam eruere, sed ex iis notiones quasdam vniuersales, ut vocant, formare sibi posset; quibus tanquam cognitionis compendiis, rerum singularum multitudinem cum facilius teneret, tum felicius iis in vita vteretur. Quia enim in singulis istis quaedam deprehendimus, quae vel omnibus vel quibusdam sint communia; hanc rerum plurium communitatem vni includimus voci, enunciationi etc., ut inde formarum et generum notiones enascantur. Pergitur itaque a singulis ad formas, a formis ad genera, vsque dum ad extremum cum rerum ipsarum, tum cognitionis humanae perueniatur fastigium. Hae notiones, quae rerum explicant naturam, dicuntur etiam cognitionis principia et veritatis criteria. Hae autem rerum eruta natura, discimus non modo, quid quaeque res sit, et esse debeat; sed et quid fieri possit. Inde ex his principiis conficimus etiam leges et praecepta, quae doceant, qua ratione rebus conuenienter agatur, quibusque subsidiis obtineatur scopus, quem vel naturae auctor in rebus intendit, vel nosmet ipsi nobis praefigimus. Has leges, haecque praecepta, vocamus regulas, quas construimus, ut actionum nostrarum aequae, ac meditationis adsit norma. Clarum autem est, haec principia, hasque regulas longe alia oriri via, ac singulorum oriebatur cognitio. Haec enim, quae singulis occupatur scientia pendet, vti diximus, a sensu; quae vero in vniuersum praecipit cognitio, pendet a ratione et mente humana. Vti autem cognitionem eam, quam sentiendo et percipiendo habemus, ad Praxin et cognitionem vulgarem referimus: ita ea, quae speculando et meditando e nobismet ipsis quasi exhausta est scientia, vniuersim Theoreticae cognitionis nomine insignitur. In hoc etiam posita est Philosophiae vulgaris natura, quae in vniuersum formarum et generum notiones construit et docet. Hoc sensu Sulzerus praeclarum opus inscripsit: Theorie der Künste und Wissenschaften. Non enim refert singula, ut sensu sunt percepta; sed artium ingenuarum principia et regulas meditando confectas. Cum autem Philosophiae vulgari et communi opponatur erudita; facile est intellectu, altiorum non dicam subtilitatis, sed tamen diligentiae in rebus superesse gradum. Etenim vti hoc vniuersum partibus constat, et partes a summo ad inum ita inter se cohaerent, ut rerum quaedam series haud interrupta inueniatur: sic formarum et generum notiones, e singulorum diuersis classibus, erutas et formatas rerum ipsarum seriei conuenienter in ordinem

dimem cogimus, sibi que inuicem subiungimus. Haec autem notiones in ordinem cogendi ratio, dicitur Methodus *c*), et notionum hac Methodo

o) Rerum, quem seruamus, ordo, est sensa et cogitata locandi, et inter se iungendi ratio, vt ex partibus coniuictis, instar aedificii totum aliquod construat. Eiusmodi ordo, qui in rebus seruatur, dicitur Methodus, vt doctrina, quae Methodum in rebus tractandis praefigit, Methodologia, seu Didactica. Iusta autem, et iniusta rerum collocandarum, iungendarumque ratio, vel e rerum ipsarum natura, vel e scopo, qui praefixus est auctori, pendenda et aestimanda est. Inde in rebus Methodus et ordo, quamuis ex parte sit certus et descriptus, non tamen ita est stabilis, et sempiternus, vt non in quibusdam liber et solutus sit. Alia rerum earum est ratio, quae solius ferre temporis et loci successu non vero nexu, vt vocant, causali sese excipiunt. Haec enim rerum series ita est arbitraria, vt quaedam pro lubitu omitti et adici possint; vt in singulis potissimum enarrandis fieri videmus: Exemplis sunt Geographia, Historia naturalis etc. Alia eorum est indoles, quae vt causae et effectus inter se coherent, vt in Physicis observamus. Inde singulorum minus, quam Vniuersalium compages artificiosa Theoriae nomine venit. Non enim aequae vocamus Geographiae Theoriam; ac Physices habemus; et tamen, mundi etiam circumferuntur Systemata seu Theoriae. In iis autem, vbi Theoriae denominatio obtinet, Methodus deprehenditur duplex; altera quae a singulis et exemplis adscendit ad formarum et generum notiones, seu Vniuersalia; altera quae ab Vniuersalibus et principiis descendit ad singula. Illa, quae in dissoluendo magis adhibetur, dicitur Analytica; haec, quae in construendo potissimum eligitur, dicitur Synthetica; et quia Mathematicos cultores praecipue hanc amant, vocatur etiam Mathematica. Vtraque haec Methodus usum habet; sed suo tempore et loco. Nec enim, vbi viam insistendum est alteri, semper aequae feliciter alteri insistitur. Si enim rerum nota sunt Principia, et de singulis solum, siue exemplis quaeritur; Synthetica videtur melior. Si vero singula iam patent, et quaestio oritur de Principiis, potior est Analytica. Sic qui linguam, veluti patriam, iam hausit ex usu, si rerum rationem et causas solum scire aueat, vt omnino potest Grammatica Synthetica, quae incipiat a regulis, quas, quia exempla iam nota sunt, facile intellexerit. Qui vero linguae, vt peregrinae plane est expertus, et operam illi dare demum incipit; is vtarur Grammatica Analytica, quae ab exemplis ad regulas et principia tendat. In vniuersum autem Methodus Analytica, si prima facienda sunt scientiae initia, cum literarum inchoandarum naturae, tum sironum captui, videtur accommodatior; partim quia singula et exempla facilius capiuntur, quam praecepta; partim quia exemplorum similitum copia felicius ducit ad regulas, non dicam proprio Marte eliciendas, tamen intelligendas; quam regulae duxerint ad fingenda et invenienda exempla. Hoc tamen non semper probe teneri, Grammatices, Physices et aliarum disciplinarum docent compendia.

duce in ordinem digestarum series *κατ' ἐξοχήν* vocatur Theoria. Sic igitur Theoria differt a cognitione, quae in vniuersum dicitur Theoretica. In hac, vt diximus, posita est Philosophiae; in illa vero fundata est Eruditionis natura *d*). Hoc sensu Suizerus opus suum vocare non potuit Theoriam; quia non a rerum ipsarum ratione et nexu; sed tantum ex Alphabeti literarum successu. vt Lexicographi solent, emetitur est ordinem. Magnum saltem inter artium Theoriam, et Lexicon, quod mere artium particulas secundum literarum ordinem explicat, deprehenditur discrimen. Lexicon enim continet quidem, e quibus constructa est Theoria: sed inordinata materies, ex qua domus aedificatur, non est aedificium ipsum, quod sola fere artificiosa et consilio facta structura a rudi et indigesta materie differt. Duplicet igitur, quod nostri iam Gallorum more Lexica et Vocabularia vndique Theoriae nomine insigniant, et vocum significationes perturbent. Est autem proprie vna tantum Theoria, quae nempe totam rerum seriem a summo ad infimum gradum aut v. v. complectatur. Sic etiam vna est eruditio; vna scientia docta; vna est rerum natura; vniuersum vnum. Quia tamen haec rerum series, a capite

d) Ex his, quae haecenus prolata sunt, videmus, cum scientiae concretae, tum abstractae, diuersos esse gradus. Singulorum cognitio vulgarem; formarum et generum notiones philosophicam; et harum rerum methodica tractatio doctam conficiunt scientiam. Ex his aestimamus etiam scientiae pretium et momenta. Quo magis enim cognitio in singulis versatur; eo magis vulgaris censetur. Sic scientia Historica, Geographica etc. a quibusdam ne Philosophica quidem; nedum vt ea docta habeatur. Cognitio autem, quo fit abstractior, vt vocant, id est, quo magis sese singulis quasi subducit, quoque altius ad formarum et generum notiones ascendit; eo magis scientia Philosophica habetur; vt Metaphysica et Ontologia praecipue exemplo est. Quo magis tandem accurata et methodica instituitur rerum tractatio; eo magis doctae scientiae induisse videtur naturam. et v. v. Vbi saltem hoc firmatum est, nullam scientiam haberi pro docta, nisi Methodicam et Theoreticam. Inde enim vir, si e. c. vel optimam Physices, Astronomiae, Geographiae et Linguarum habuerit cognitionem, nisi principijs et regulis firmatus sit, inter eruditos non recipitur. Hinc eximia, quatenus vsu et Praxi formata est cognitio, artificem non magis eruditus ad sociat; quam eruditus propter rerum scientiam Theoreticam, adiungitur artificibus. Censetur ille tantum doctus, qui rerum scientia gaudet Theoretica, adeo, vt, si vel in rebus versetur ieiunis, dummodo methodica sit cognitio, eruditi nomen non magis deponuisse putetur: ac artifex, quamuis rebus occupatus sit inutilibus, artificis nomen non exuerit.

capite ad calcem perducta, ita infinite procedit, vt vno tenore prosequi
 eam non valeas; hinc totum eruditionis imperium, vt in via tam longa,
 lata et ardua requiescendi detur locus, in minores distributum est regio-
 nes, prouincias, ditiones etc., quas circumscribimus et definimus, partim
 e rerum ipsarum diuersa natura; partim e nostro, quem intendimus,
 scopo. Inde ex vna illa scientia et Theoria profectae sunt plures. Sic, eni-
 peculiarem habemus Physices, Chemiae, rerumque aliarum scientiam et l' he-
 oriam. Hoc sensu scientia et Theoria est artificiosa quaedam tractatio,
 quae aliquam cognitionis humanae particulam e principio ad culmen
 ordine et nexu perducit. Iam igitur Eruditio est complexus multarum
 Scientiarum, seu potius disciplinarum, quarum Methodo exstructa com-
 pages dicitur Encyclopaedia e), et ex parte, etiam Polymathia f).

B 2

De

e) Encyclopaedia, quam veteres vocabant *ἐγκύκλιον μαθημάτων*, *ἐγκυκλιον παιδείας*,
ἐγκύκλιον, sensu latiori est quasi Theoria Disciplinarum, seu corpus, quod
 totius eruditionis partes, ordine et nexu pertractatas, complectitur. Sum-
 tur etiam sensu strictiori pro partium earum serie, quas maior eruditionis
 prouincia circumscribit. Ille vulgarior est significatus; hic obtinet tum,
 cum Encyclopaediam Theologicam, Philosophicam vocamus. Quia autem
 Encyclopaedia tractationem postulat Methodicam; apparet, Lexicon non
 magis dici posse Encyclopaediam, quam appelletur Theoria. Deinde En-
 cyclopaediarum, vti magnus est vsus, quem praestant; ita grauissima sunt,
 quae Literis inferunt, mala. Peccant omnino, qui, vti omnia sua, ita et
 cognitionem quasi nuci includant, et sola duce Encyclopaedia, cum ipsi sa-
 pere; tum alios sapientes fecisse sibi videantur. Sic enim cognitio nimis
 arcte compressa et contorta paululum exanimatur, vt nec libere, nec
 alte ducendi spiritum detur potestas. Non igitur is Encyclopaediae est
 vsus, vt inde definiatur et coarctetur scientia; sed vt totum Eruditionis
 imperium, cum maioribus et minoribus prouinciis, vno quasi complectentis
 obtutu. Hoc sane omnibus literarum cultoribus non potest non esse vti-
 lissimum et iucundissimum. Sed huiusmodi Encyclopaediam, quae omnium
 doctrinae partium naturam, nexum et orbem eruerit et definiuerit, nondum
 fere habemus: Id quod ob rerum paucitatem et tenuitatem olim quidem
 erat facillimum: sed iam, pro immensa earum copia et cognitionis, quas
 iam in omnes partes aperimus et ingredimur vias, perpetuas et transuer-
 sas, virum omnino patientiorem, subtilem et eruditionis maxime dilatatae
 expectat.

f) Polymathia interdum fere est id, quod Encyclopaedia, virque ob Polyma-
 thiam insignis vocatur Polyhistor. Hoc autem nomen facilius et verius
 olim, quam hodie obtinetur. Saltem non magni iam aestimantur Polyhi-
 stores. Rerum enim multitudo; mentis humanae fines arctissime circum-
 scripti;

De eruditione autem, quia proprie principiis et regulis absolvitur, quae vel meditationi, vel actioni inferuiant, hoc tantum addam; totam doctrinam, vti omnem eruditam scientiam habere partem Theoreticam, quae ad speculandum; et Practicam, quae ad agendum viam ostendit. Inde mireris, cur Scholastici olim de quibusdam disciplinis tantopere disceptarint, vtrum inter Practicas; an inter Theoreticas sint habendae: curque nostro quoque tempore tam anxie interdum distinguamus inter scientiae partes; vt hanc ad solam Theoriam; illam ad meram Praxin omnino proscribamus.

§. VI.

Iam etiam patebit, quis appellari possit Theoreticus, quidque sub vocibus Theoretice et Theoreticum intelligatur. In vniuersum autem Theoreticum vocatur ille, qui speculando magis, quam operando transigit vitam: Sic vir museo inclusus, qui solis meditationibus et subtilioribus, super rerum natura, disquisitionibus, inhaeret, dicitur Theoreticus. Speciatim autem hoc nomine afficitur, qui rerum tenetur scientia, arte et methodo formata. Quid vero voces Theoretice et Theoreticum significant, ex dictis facile repeti poterit. Hoc autem iam debet annotari, rem eandem aliis, aliisque voculis interdum exprimi. Vti enim Theoria etiam vocatur Systema, Cursus, Disciplina et Methodus; Theoriae vero breuior delineatio Typi quoque, Compendii, Tabulae, (Entwurf, Umriss, Anlage, Abriss) nomine venit: ita Theoreticum in diuersis doctrinae prouinciis varie exprimitur. Ob rerum enim, quae coniunctae sunt, seriem, Theoreticum vocatur etiam Systematicum: Inde, scientiam dixeris Theoreticam, an systematicam, idem fere fuerit. Vocatur ob viam praefixam, Methodicum: Inde ars medendi Theoretica dicitur etiam Methodica. Porro ob artem, qua opus est Theoriae, Theoreticum dicitur Artificiosum. Hinc Logica Artificiosa opponitur communi. Vocatur etiam, minus tamen apte, Rationale g). Vocatur Disciplinare, Scien-

scripti; vitaeque breuitas obstant, quo minus hoc nomine re vera dignas euadas. Melius et vtilius est, pauca tractando profuisse suis, quam omnia arrodendo egisse nihil. Ceterum negari non potest, eruditum in nulla eruditionis parte peregrinum et plane ignarum esse debere.

g) Vox Rationale, quae interdum adiicitur, paululum dubia est. Modo enim significat id, quod Theoreticum; sic ars medendi Rationalis opponitur Empiricae: modo id intendit, quod Practicum; Sic Logica Rationalis opponitur Artificiosae.

Scientificum, Mathematicum, Doctum et Eruditum; quia Disciplinarum, ut totius eruditionis, ratio in Theoriae natura fundata est. Hoc sensu docta et scientifica rerum cognitio opponitur vulgari. Vocatur Dogmaticum, quia Theoriae studium doctis potissimum debet esse commendatum. Inde Physica Dogmatica, opponitur Experimentalis. Vocatur in Astronomia Theoricum, sicque pars illius enascitur Theorica et Sphaerica. A prisca docendi ratio Theoretica vocata est Arcana, Esoterica, Acroamatica etc. Inde Pythagorae auditores Theoretici cum Esotericis erant iidem. Tandem, si Theoriae partes exhibeantur primariae; Theoreticum vocatur etiam Positivum, Theticum, Tabellare, Aphoristicum etc.

§. VII.

Vt autem Theoriae studium vtilissimum est, et inter summa humani generis pertinet beneficia; ita tamen nocet etiam, et maximis difficultatibus laborat. Theoriarum ope rerum naturam et vires perquirimus, ut inde credulitati, somniis et garrulitati optime occurratur. Theoria duce eruiamus meditando principia, agendique regulas, quarum auxilio infinitam rerum copiam, paucissimis cum tenemus, tum ad usum nostrum convertimus. Ob haec, ex Theoriis formata cognitionis quasi compendia, eruditi plurimum, quam ceteri, sunt capaces, adeo, ut omniscii multis videantur. Nemo enim quoad Praxin simul erit opifex, mercator, artifex, miles etc., quoad Theoriam autem omnium artium quasi compagen tenemus. Multo enim sunt plura, quae non possumus, quam quae nescimus: multoque pauciora, quo sequitur actio; quam quo pergit meditatio. E Theoriis iudicandi et agendi habetur norma brevissima, ut adeo nulla scientia perfecta possit censei, nisi simul ad Theoriae libram sit exacta. Ante omnia rerum struite leges et principia, si rite velitis iudicare et operari! Cum enim defuerit norma, quid est, ex quo metiamini et aestimeris actiones et sententias? Ob sola fere principia neglecta, tantae iam frustra in rebus aguntur, et olim actae sunt controuersiae. Exemplis sunt ars Paedagogica, Orthographia etc. Studium quoque Theoriae suos amatores ordini id est meditationi adsuccit. Vt autem ordo in omni re optimum et praeclarissimum est; ita potissimum dicitur mater studiorum. Hic ordo in rebus, nostro in primis tempore, quo Eruditionis et Artium imperium in dies augetur, atque quotidianis incrementis et accessionibus in latitudinem insolitam excrefcit, diligeatissime debet seruari. Hoc enim neglecto, et rebus, quae obueniant, temere conglutinatis, et sine nexu compactis; vel scientiam haurimus vanam et inanem;

vel similem molli indigestae et rudi. Theoria vero mentem non modo ordinat, sed et, quia rerum seriem saepe infinitam oculis a summo ad imum et v. v. conspiciendam exhibet, animi ex parte dilatat et extendit fines. Constituit etiam et tuetur scientiae partium ipsarum ambagem et terminos, tum res, natura magistra, in suas classes et areolas distributas circumscribit, quo sane nihil est praeclarior et vtilius. Iusta enim rerum facta distributione scitur, si necessarium fuerit, vnde petendum sit consilium; ne earum serie immutata dubii et ambigui in campis vastis et desertis vagemur. Inde non placent, qui in literis temere vel iungendo, vel separando, rerum peruertunt ordinem et ima summis miscent; quique docendo et scribendo, suam negligentes, immittunt falcem in messem alienam. Exemplo sunt Physici, et Mathematici, qui a via sua interdum parumper aberrant. Illi enim, dum rerum causae sint euoluendae, tempus haud raro terunt earum quantitate emetienda; hi vero, cum rerum quantitas fuerit definienda, causis eruendis inhaerescunt. Sic etiam quidam Historici et Philosophi paululum labi videntur, qui, quum enarranda sit rerum series, philosophantur; et quum sit philosophandum, narrare incipiunt. Has tamen maculas, literis olim inultas, splendidi illi, harum disciplinarum Praesides; Kaestnerus, Eulerus, Funckius, vterque Suckouius, Eberhardius, Federus, Plattnerus, Dariesius, Gattererus, Schroeckhius, Meuselius etc. vti dignum ipsis erat, iam diu vitarunt; vt aliis proderent exemplum.

§. VIII.

Neque tamen Theoria iusto altius est tollenda; nec temere celebranda. Sunt omnino, qui sibi nimium de illius praestantia et vsu polliceantur et gratulentur. Non putandum est, principiis et regulis absolui et perfici artes, aut artifices. Artes fuere ante scientiam; vti concreta atque singula ante praecepta et leges. Pinxerunt, scripserunt, philosophati sunt prius, quam Aesthetices, Grammatices et Logices haberent compages eruditas. Rerum eruta principia nec nobis largiuntur vires, quae defunt: nec quas habemus, ita firmant et augent, vt inde creare et aquam, vt Plautus dicit, e pumice postulare discamus. Satis est artes principiis et regulis esse excultas et auctas; sufficit artifices earum ope fieri iustos rerum, quae sunt, censores et arbitros. Regulae in rebus humanis praestant tantum; quantum sana praestare dicitur ratio: sequi igitur principia et regulas; est sequi rationem et prudentum consilia. Hic fere omnis praeceptorum in rebus est vsus. Inde decipitur, qui spem in iis ponit maiorem. Accedit etiam, quod Theoriae sint quaedam incommo-

commoda, quae illius usum parumper imminuant et extenuent. Primum enim Theoriae studium, ob rerum, quae in illo deprehenduntur, subtilitatem et cohaerentiam non omnibus est accommodatum; multis adeo acerbum et molestum. Deinde praeceptorum in vitam translatio est etiam difficilis, adeo, ut iusta regularum applicatio difficilior interdum sit, quam ipsa earum extractio. Praeterea Theoria etiam in speculando facile excedit modum. Est enim quaedam meditando ratio, quae in rerum naturam temere quasi irruat, resque ultra, quam necessarium et utile est, dissecet et dissectas acuendo et tornando attenuet, ita, ut in pulverem, vapores et fumum dissolutae, ne percipere quidem et cogitando assequi possimus. Meditationi fines sunt positi, quos si transgressi fuerimus, cogitata usum non habent. Est quaedam a summo et imo insuperabilis altitudo, quam si exsuperare conemur, aut plane nihil, aut mera supererit umbra. Sic est Scholasticorum Quidditas et Alberudo. Iam enim albedo fatis exercet ingenium; nedum ut Albetudine excruciari nos patiamur. Vti igitur ad singula non nimis est descendendum, ne eruditi naturam exuas: ita in generum notionibus non altius iusto est ascendendum, ne auram pro lunone arripias. Hinc enim accidit, ut doctorum quorundam sententiae et consilia, quas contemtim vocant, Grübeleyn, Hirngespinnste, Grillenfängereyen, Theoriam olere dicantur. Quae vero meditatio temeraria et imprudens, cum sic a veritatis tramite subinde aberret; hinc Theoria haud immerito fallax et fraudulenta etiam multis videtur. Si enim in rerum eruendis principiis peccauerimus; peccabimus etiam in regulis inde formandis: Si vero in regulis componendis fuerit peccatum; peccabitur etiam in sequendis. Ex his somnia illa, quae appellamus; Chimeren, politische Kannengiefereyen, Projectireyen, vana habentur et inania. Tandem Theoriae studium hoc etiam secum fert periculi, ut suos ita quasi irretiat et inuoluet, quo minus sese ex laqueis eius expedire et extrahere possint. Hinc prodeunt illi, qui ad leges et regulas, sibi semel formatas, tanquam ad saxa, adhaerescunt, easque acriter et mordicus defendunt, ita, ut animo obstinato et pertinaci, omnia ea oppugnent, quae noua et normae suae videantur contraria. Haec dicta sunt in vniuersum de Praxeos et Theoriae in arte et scientia significatu atque natura. Restant autem nonnulla, quae hic plane negligi non debent. Primum enim, cum supra dixerimus, Praxin absolui potissimum agendo, Theoriam vero meditando; notandum iam est, non sine causa dictum esse: *potissimum*. Proprie enim agimus etiam,

etiam, dum meditatur; uti plus minusue meditatur, dum agimus, ut inde Praxis Theoriae, et Theoria Praxeos naturam saepenumero induere videatur. Sed summa est differentia inter actionem et meditationem; quas in hac et illa deprehendimus. Agimus in Praxi, meditatur in Theoria, data opera; quae vero in illa occurrit meditatio; et in hac actio, forte magis et casu fieri censetur. Deinde hoc etiam tenendum est, quemvis ob suam ipsius solum experientiam Practicis annumerari; uti nemo proprie habetur Theoreticus, nisi suamet ipsa meditatione sit formatus. Est autem praeter scientiam, quam ipsi, vel sentiendo, vel meditando, haurimus; etiam aliud cognitionis genus; quod ex aliorum aut institutione et verbis; aut lectione et scriptis discendo tenerur: Id, quod bene obserues, ne hoc discrimine neglecto, cognitionis naturam et pretium male aestimes. Huius enim cognitionis, ab aliis quasi mutuatae, longa alia est ratio; ac illius, quam ipsi proprio Marte nobis acquisiuimus. Aliorum sensus et cogitatis discendis, et memoriae insigendis, nec proprie formatur Practicus; nec Philosophus et Eruditus. Quamvis enim ob rerum, quae sensibus et iudicio veniunt, multitudinem; ob vitae breuitatem; virium etiam inopiam; raramque obseruandi occasionem; necessarium sit; ut et seculum praecedens cum sequenti, et cuiuslibet ipsius aetatis homines cognitionis thesauros, quos sibi experiendo et meditando collegerunt, secum communicent; tamen haec cognitio in iis, quibus traditur, prorsus est singularis, ut proprie, quatenus ad hos ipsos respereris, nec Practica, nec Theoretica appellari possit. Hinc ea peculiari, i. e. cognitionis historicae nomine insignitur. Sic habemus Historiae, Philosophiae et totius Eruditionis scientiam historicam aequae, ac philosophicam et eruditam. Haec tamen tota cognitio historica, quia in abstracto magis, ut dicunt, quam in concreto acquiritur, Theoriae nihilo minus solet adiungi. Sic orbis et terrae notitia, si ex aliorum vel relatione, vel scriptis sit hausta, dicitur theoretica, opponiturque practicae, quae venit ex suo cuiuslibet usu: Quod etiam ob miram, quam Practicis praestatur utilitatem, concedi potest; si modo ipsa succurrat meditatio.

§. IX.

Iam quoque dici poterit de Praxeos et Theoriae inter se ratione, et nexu. Est autem inter has eadem fere ratio, idemque nexus, ac inter artem et scientiam. Uti enim scientia arte; et ars scientia firmatur et augetur: ita Theoria nutritur Praxi; et Praxis alitur et sustentatur Theoria; adeo, ut in vniuersum vix possit definiri, illa ex hac, haecne

ex

ex illa maiora ducat incrementa. Praxis vero Theoriae fert opem, cum formandae, tum applicandae. Theoria non est naturae donum, quod simul nobiscum gignatur; estque potius rationis artificium. Ratio autem non creat, sed componit: adfuit igitur necesse est, ex quibus desumat, ut opus perficiatur. Hanc operis materiem largitur Praxis, seu vita communis et usus. Praxis igitur est quasi cella penuaria, unde observando, experiendoque scientiae habentur elementa. Quae enim rerum fortuitarum sit natura et ratio, coniectando non assequeris; nec reperies diuinando, quae forte fiant, aut fieri debeant. Quis hominis et animalium indolem! quis gentium vitae genus! quis astrorum stellarumque numerum, magnitudinem, situm et cursum definit, nisi antea observauerit? quis phaenomenorum caelestium, pluviae, grandinis, fulgurisque naturam! quis corporum terrestrium, sulphuris, electri et magnetis vires explicabit, nisi diu multumque ad haec omnia attenderit? Quis rerum inter homines gestarum, bellorum et stragum! quis virorum doctrina et arte clarorum veram pinget imaginem, nisi eam duce experientia ceperit? Stultum est, eruere velle philosophando, quae nisi sensibus et usu veniunt. Nec enim mens ex se evoluet, quae auris extrinsecus adfert; nec in se sentiet animus externa, quae oculi auxilio accedunt. In his opus est Praxi; eaque neglecta, Theoriae vel hiscunt ieiunae, vel fabulosae delirant. In hoc haud dubie latet plurimarum disciplinarum inanis et sterilis tractatio, quae carent fundamento et usu. Cum enim earum auctores vel oculo somnient ocluso; vel pede circumerrent fugaci; a recta veritatis tramite finistorum dextrorumque, quae sunt ignorant; singunt, quae non sunt. Sic ex nihilo struunt molem, mox in pristinum nihil redituram. Hoc in primis vitium fuit Scholasticorum. Quamvis enim eorum nequaquam, ut fieri interdum videtur, plane spreuerim labores; qui eos potius ob usum, quem in acuendo et exercendo ingenio humano habent, omnibus commendatos esse voluerim: negari tamen non potest, eos Praxi nimis neglecta, rerum accuratam, vitaeque accommodatam cognitionem nec habuisse, nec, si habuerint, usui quotidiano satis accommodasse. Enim vero nostra quoque aetas Scholasticis habet similes, etsi non virtute, tamen vitiis. Quamvis enim iam omnino diligentius quam olim cum ex vita, tum vitae scribatur; Theoriarum tamen hodie quoque inveniuntur auctores, qui omni Praxi destituti scribant et doceant. Hoc ostendunt quorundam scripta Psychologica, Physica etc, quae vel rebus inanibus et fabulis tumida, anhelant: vel sine sanguine et neruis sicca, tabescunt.

bescunt. Etiamnum sunt, qui Praxeos expertes vitae praecepta proponant. Omitto Iuris Naturae, Politices, Ethices Scriptores, de quibus fere iudicare dubito. Eos autem potissimum adducere possem, qui homini a summo et imo formando immortentes, prae ceteris vitae iam scripsisse volunt videri; Eorum quosdam puto, qui nostra aetate ob artem Scholasticam et Paedagogicam tantos afferunt motus. Sane habemus WEISSIVM, MILLERVM, FEDERVM, SEILFRVM, CAMPIVM, SATTLERVM etc.; viros, omni laude majores; qui ex Praxi didicerunt, quid valeant humeri, quid ferre recusent. Sed sunt etiam alii qui horum omnium ignari, praecepta et consilia sua non minus aggerant. Patribus iam inculcant educationis instituendae leges, qui vix deserunt esse imberbes, nedum ut, sede inter patres fixa, parentum didicerint officia. Inde pueros docent, quibus vix senes apti sunt ferendis; placentque sibi, viros in puellas, et puellas transmutasse in viros. Accedunt quoque eorum quidam, qui, cum facta ad docendum veris videantur meliora, ad fabulas et historias excogitandas incumbunt et modum inter plus et minus ita non tenent, ut modo brutis, modo diis ipsis eos scripsisse putes. Hoc vero faciunt quia Praxeos expertes quid expectari a mortali natura possit aut debeat, ignorant. Legibus rite construendis, opus est experientia et usu. Quid monachus, coenobio inclusus, qui praeter cuculum suum vix vidit aem, de re disserat agraria? Quid, qui nec maris scit colorem, nec sclopi figuram, dicat de gubernanda naui, proelioque ineundo? Quid, qui ollam non habet, proferat de re familiari, caute instituenda? aut cui obolus jentaculo deest, de pecuniis tute locandis? Quam doceat in rebus diuinis sapientiam; in humanis, siue publicis, siue priuatis prudentiam. qui terrae caelique exul nec hanc, nec illam, ipse gestauit? Scribas e vita, qui vitae scribis.

§. X.

Praxis inseruit etiam Theoriae praeceptis, cum percipiendis et memoriae insigendis; tum exercendis et in vitam transferendis. Cum enim Theoria de rebus sensibus subjectis praecipiat in abstracto; quaedam autem remotis sensibus vel vix bene possint depingi; cetera omittingendo, addendoque ita deformatur, ut a rerum natura saepe non parum recedat: hinc Theoriae praecepta difficile cum capiuntur; tum in vitam transferuntur. Deinde quia Theoriae methodus pressior et compactior est; mens etiam rerum multitudine facile succumbit. Theoria duce puer aliquot mensibus discit quidem, quae inter totum genus humanum

num

num per millia annorum gesta et inuenta esse constat: sed caueat, ne subito amittat, quae subito cepit. Quantum enim Theoria vincit Praxin rerum copia et abundantia; tantum earum vincitur interdum firmitate et constantia. Has autem omnes, quas Theoria secum fert difficultates, nisi remoueat; tamen minuit Praxis. Haec enim primum porrigit exempla, quorum ope praecepta illustrata et explicata, magis redduntur perspicua, eoquē captu difficiliora. Inde Praxis Theoriae, quae in se sicca et mortua est, vitam et carnem quasi praebet, eamque nutrit; vt enutrita et quasi pinguefacta magis placeat, placendo autem excitetur et alatur attentio; quam impediuisset praeceptorum ratio exsanguis et macrescens. Eadem de causa Praxis multum etiam contribuit Theoriis memoriae mandandis et stabilendis. Quae enim attente et cum voluptate percipiuntur, penitus sese ingerunt menti, diutiusque haerent. Aliud quoque e Praxi cum Theoriis coniuncta, gignitur bonum, et quidem hoc, vt exempla allata et inserta, tironem quasi ad ipsos fontes perducant, quo, si quae exaruerint in mente, denuo proprie Marte possint hauriri. Sic Geographiae, Historiae ciuillis, sacrae, litterariae; sic naturae et artium cognitio atque studium optime sustentatur et adiuuatur vsu et experientia. Scimus enim, quantopere haec omnia solis itineribus augeri et stabiliiri soleant. Tandem Praxis cognitionem Theoreticam mirifice adiuuat in applicando. Exemplis enim adductis ipsa ante oculos constituuntur obiecta, vnde fluxerunt praecepta; vt eo facilius videamus, quo tendant. Contra sine exemplis caecae sunt Theoriae leges, carentque quasi oculis. Duce Praxi illud etiam euitatur malum, quo, curiosi rerum sola capti et delectati cognitione, sumus incurui, cognitio utilis sit, nec ne: Quod, quo inter homines est vsitatius, eo scientiae est perniciosius. Cum enim Theoria, e Praxi illustrata, suos iterum, iterumque ad ipsam vitam ableget; rerum magis discitur vsus et pretium, vt fugiantur, e quibus mortales fructum non percipiunt, Haec etiam est causa, cur disciplinae iam tanta ceperint incrementa; quia saltem in iis excolendis, ad vitam nunc magis respicitur, quam fecerunt maiores, qui hoc neglecto, argutiis interdum et nugis laborabant. Inde Praxis a Theoria, nec in dicendo et docendo, nec in exercendo et applicando, plane debet abesse. Inde Physices, Grammatices praecepta vana erunt et inania; nisi addideris exempla. Haec autem vtriusque coniunctio eo magis est necessaria, quo grauiora sunt, quibus occupamur, obiecta. Inde nemo, si vel totus sit in Theoriis, rerum sacrarum, aut ciuilium admittitur praesul; nisi praecepta firmauerit vsu et experientia diuturna.

§. XI.

Sed uti Praxis adiuuat Theoriam; ita Theoria vicissim sustentat et auget Praxin, idque cum in agendo et operando; tum etiam in obseruando et experiendo. Quia tamen in actione humana duplicis generis concurrunt vires, id est corporis et animi; inter has omnino distinguendum est, ut, quid his et illis Theoriae praecepta praestent, appareat. Vires autem corporis a Theoria nec augeri, nec perfici certum est. In se enim nulla meditatio, in qua posita est Theoriae natura, corporis membrum aut redditura est agilius, aut validius et firmitus. Nemo, si agendi species facilitatem et habitum, vel ex optimis Theoriae legibus, cum pictor excellens; tum praeclarus euadet sculptor. Nec ex solis praeceptis ars discitur apte saltandi, aut digladiandi cum successu; nec vlla in arte ex rationis principis corporis acquiritur dexteritas. Haec Praxi ipsa et exercitio obtinentur; ut inde his in rebus sola fere ipsa Praxis optime Praxin adiuuet. Nihil tamen minus Theoria his quoque, alia saltem ex parte, vim suam ostendit. Cum enim corporis in exercendo eo maior acquireretur habitus, quo prudentius exercitium ipsum fuerit institutum; praecepta, quae illam docent prudentiam, mirum quantum, exercitio feliciter ineundo et peragendo, inseruiant. Quod vero ad animi vires atinet, has theoria in se, non interueniente alio, adiuuat, auget et firmat. Cum enim vis animi sit potissimum cogitandi facultas; haec cogitando ipso egregie exercebitur et perficietur. Inde tirones, Logices, uti totius Philosophiae auxilio, discere dicuntur cogitare, Quodsi sobrie explicetur, nec video, quid contradicere possit. Aut enim principia et regulae meditationi et actioni plane non profunt; sicque Logicae cum aliis disciplinis par erit fortuna: Aut si quid leges in vniuersum profuerint, Logices quoque praeceptis, ex aliorum, meditandi vel vitii vel virtutibus, formatis, hoc non abiudicemus. Sane logica non eo sensu docet cogitare, quasi cogitandi infundat vires, et ex quolibet trunco faciat Philosophum: hanc enim in nulla arte praecepta vim exerunt. Saltem tamen eo significatu cogitare docet; quo infantulos docere dicimus currere, loqui. — — Nam docta cogitandi ratio aequae est ars praeceptis et vii formata; ac currendi ac loquendi habitus. Si autem Logices ope plane non acquiritur subtilis de rebus meditatio; nec haurietur, duce doctrina morali, pia, prudens et iusta actio. Sed Theoriae praecepta non modo profunt in vniuersum, quod mentem exerceant et meditationi assuefaciant; profunt etiam eo potissimum, quod rerum ideas largiantur iam euolutas, id est, claras et perspicuas. In omni igitur

tur re, ubi opus est iudicio subtili et exacto, cum rerum ideis explicatis, miram Theoria praestabit opem. Hoc autem ubique, non dicam omnino necessarium; tamen eximium et praeclarum esse videtur. Sunt quidem inter actiones humanas, quae, ob rerum simplicem et tenuem naturam, hoc non plane desiderare videantur; sed nec nocebit, si adfuerit. Scio opifices, aliosque vitae vulgaris homines, quia, quae necessaria sunt, duce ipsa Praxi discere se posse arbitrantur, plerumque nec generatim multum exerceri Theoriae praeceptis; nec sigillatim rerum suarum magni aestimare ideas euolutas et claras: scio, hoc adeo multis artificum esse consuetum, ut, si cum operandi habitu nati sint leuiorem aliquam rerum peritiam, et propter hanc nominis etiam famam, communi sensu contenti, doctrinam spernant cognitionem, quae hausta est praeceptis. Hi tamen negligant et spernant quoque Theoriae leges, si iis commode superfedere posse sibi videantur. Nos quidem ignaris facillime hoc condonamus; quia nec incolis caeli, nec terrae habitatoribus mortifera inde afferentur detrimenta. Sapiant casu et periculis, qui consilio et ratione sapere nolunt. Calceum et picturam adeo, corrumpi non tanta est iactura, ut concoqui aut refarciri etiam non possit. Theoriae vero praecepta Praxi plane deesse non possunt, dum in rebus versamur huius aut futuri aevi grauioribus i. e., in vita, fama, et aliis humani generis bonis insignioribus tuendis et conseruandis. In his debet esse agendi ratio, e Theoriae principiis et regulis instituta, quae dicitur Praxis docta et erudita. Hinc nemini, nisi erudito, haec bona creduntur, ut inde nullus, vel ad religionem publice docendam; vel ad causas agendas et tuendam sanitatem admittatur, nisi antea rerum suarum ceperit Theoriam; et doctrinae suae specimen publicum ediderit. Etiam inter hos quidem inueniuntur, qui neglectis praeceptis, sola sapiant Praxi: sed eo grauiora et tristiora sunt damna, ab his mortalium generi illata. Inde enim proficiscuntur, qui, quos viam veritatis erant docturi, erroribus et vitis imbuunt; inde, qui clientum causas, quas melius instructi obtinuisserent, temere perdunt: quique occidunt, quorum vitam tueri promiserant. His in rebus sera et tristis est, quae ex Praxi acquiritur cognitio, quia iterum, iterumque sapiunt nouis et suis; cum sapere potuissent praeteritis et alienis periculis.

§. XIII.

Iam vero Theoria Praxin etiam sustentat in obseruando, experiendo, examinando, iudicando, reddendaque ratione. Theoria enim, quia

breuissime docet, quae ab aliis iam obseruata, comperta et cogitata sunt, suos in Praxi efficit attentos et perspicaces, vt obseruent potissimum ea, quae obseruatione sunt digna; vtque statim intelligant, vbi rerum versetur cardo. Sic Iuris peritus et Medicus, rerum copia e Theoriis instructus, litis, morbiq; caput facile percipit, dum alii coniectando et augurando errant et nocent: Sic principiis Aesthetices imbuti, quae pulchra sunt in scriptore, illico tenebant, quum, qui illotis accedunt manibus, auram pro lunore capiunt. In obseruando igitur magnopere profunt Theoriae praecepta et leges. Quare saepe admiratus sum eos, qui obseruandi et experiendi studio, magnis quidem sumtibus itinera fascipiunt longinqua et diuturna; nihilo tamen minus sine vllis interdum praeceptis euagantur in orbem. Hi enim quid obseruent; qui cerebro vacuo euolant omnium ignari! Adeunt aedificia publica, ibique naturae et artis thesauros, numorum, picturarum, signorum, statuarum copiam, verbo, aevi antiqui et recentioris monumenta amplissima inscii adstipent. Frequentant opificum, artificum et doctorum officinas; accedunt ad fabricas, armamentaria, tabernas librarías et bibliothecas, vt ridiculi fiant. Memoratu dignissima vel plane praeteruolant, vel saltem ideas eorum hauriunt confusas. Iam intempestiue tacendo produnt inscitiam; iam inepte sciscitando se ludibrio exponunt. Tandem redeunt absurdi, qui ignari abibant: Vtque reduces itineris commoda euulgent, fruola et puerilia tanquam mysteria in triuio et circulis iam decantant. Quem igitur fructum peregrinationis fecere; nisi perdidisse tempus et nummos paternos, eo, vt ex ignaris fierent stulti! Alii, his paululum meliores, ad summum magno apud externos sibi conciliant sumtu quae in patria paruo pretio melius et accuratius forsán potuissent obtinere. Studes igitur praeceptis ante, quam itineri te committas, vt ea tantum apud externos discas, quae in museo haberi nequeunt. Aequè commendatam sibi esse putent cognitionem Theoreticam illi, quibus et alia ratione obseruandi data est occasio. Sic enim non modo ipsi maioris voluptatis futuri sint capaces, sed et profuerint aliis, cum quibus obseruata communicent. Hinc ego quidem optauerim, vt, cum fieri possit, agricultores metallici, nautae, nutrices, ergastulorum in primis, carcerumque praefecti, etsi non docti et eruditi, praeceptorum tamen non plane sint ignari. Cum autem eruditis rarior obseruandi detur occasio, qua ceteri vt prudenter nesciunt; multa nobis in Physicis et Moralibus manent oclusa, quae vna interdum obseruatio possit explicare. Quae vero dixi de Theoriae vsu in obseruando, valent etiam in experiendo. Felix est

est Physices et Chemiae cultor, qui pericula faciendo, solidis imbutus est praeceptis: rectos enim retegat naturae thesauros, ubi cetera turba in cassum laborat. Idem Theoria summum habet usum in examinando, iudicando, et ratione reddenda; quia in rebus idearum largitur claritatem. Haec etiam est causa, cur mediocriter in Theoria versatus, iudicando et aestimando, optimum quemque artificem in suismet ipsis operibus haud raro vincat et angat.

§. XIV.

Nunc tandem quaedam etiam dicenda sunt de iusto et iniusto Theoriae et Praxeos in rebus usu. Cum autem in hoc temporis, loci, rerum ipsarum etc. semper habenda sit ratio; de singulis habeto sic: Primum quia Praxis optime adiuvat Praxin ipsam; formetur ille potissimum e Praxi et vita; qui in Praxi, felix et vitae aptus vult haberi. Hanc adeas, qui corporis robur et agendi desideres facilitatem; hanc, qui iudicii in rebus inopinatis dexteritatem, et vitae secleris sapientiam: Verbo, e Praxi discas, quae sensa magis, quam descripta discuntur; quaeque felici potius quodam instinctu; quam consiliis praemeditatis peragi scimus. Sutor perficiatur calceos conficiendo; pictor et sculptor pingendo atque sculpendo. Subigat equos, digladietur, qui harum rerum vult fieri peritus. In Musica et arte saltandi, quatenus in corporis habitu sunt fundatae, excellet ille, qui maxime exercuit digitos et pedes. Sic adeo est in ipsis linguarum et literarum studiis. Scripturus linguam, discat scribendo; lecturus, legendo; et locuturus loquendo. Nec enim loquendo scite legendi; nec legendo apte loquendi hauritur facultas. Orator perorando discat; et doctor perficiatur docendo. Hauriat morum praeceptorum ex suorum moribus ipsis: hauriat sacrorum antistes inter sacra; causarum patronus inter clientes; et medicus inter ipsos aegrotantes. Ex Theoriae enim praeceptis nullo modo habentur: quae exercitio potius, quam institutione scimus formari. Theoria sola duce, nec bene conficies calceos; nec apte saltabis. Hic opus est Praxi, quam his in rebus neglexisse, summa est aetura. Quis pugnam capefferit e schedulis magistris; aut vitam egerit prudentem e cathedrae solius regulis et praeceptis? Vti autem Praxis intempestive negligitur; ita etiam temere interdum celebratur: quod quidem aetati nostrae vilitatis est illo. — Quia enim Praxeos via paululum est planior, quam Theoriae; hinc illa huic saepe bene praefertur. Sane placet, quod iam doctores, ut sese pueris accommodent, puerorum induant personam, eorumque educationem e Praxi potissimum forment,

forment, quia ob vitae et virium rationem altiora nec capiunt; nec iis magnopere indigent. Placet, quae plebis instructio e Praxi est instituta. Instruat orator; instruat scriptor concretis, singulis et exemplis, si auditorum et lectorum conditio non admiserit arida praecepta. Satis est, infantem et turbam meditationis expertem, ad caecam imitationem mouisse exemplis et vsu; nisi ad spontaneam actionem duci possit praeceptis et ratione. Sed hic vitur Praxi, necessitati parentes; non vero quod Praxis damna resarciat neglectae Theoriae, nedum vt superfluum eam reddat. Suademus enim interim facilliora, dum vires difficiliora concesserint. Peccare igitur videntur, qui homines virium maturiorum, vitaeque generis altioris non minus e sola formaturi sunt Praxi, quam infirmos et imbecilles: Quique, quod puerum docent ludendo et iocando, iuuenem adeo hac ratione instituentes, eruditum, vt sartorem formant. Ludendo proprie non magis discitur; quam ludimus discendo: Sic agendo caeci quidem imitatores; sed non rerum auctores euadimus docti et subtiles. Sola Praxis haud raro ex homine format animal: ex natura, quae ornata est ratione, machinam consilii expertem. Quantum autem homo animalibus; et natura humana machinis mente castis, praefat; tantum quisque laboret, ne animal videatur, qui homo esse possit et debeat. Praxis igitur in se praeclara et excellens, vel neglecta, vel culta intempestiue, noxia erit et perniciofa.

§. XV.

Audiat Theoriae praecepta, qui cum rebus etiam causis; et causarum cum rebus nexum, scire et perspicere concupiscit: audiat qui rebus occupatus est magnis et grauioribus: audiat potissimum, qui inter eruditos vult haberi. In his neglexisse studium Theoriae, non dicam damnum; sed irreparabilis est iactura. Hinc omnino nocent, qui hodie Theorias tantopere oppugnant, ipsisque eruditis dissuadent, nocentque ita, vt verear, ne tandem reipublicae doctae pestiferi fiant et letales. Notae sunt controuersiae, quae inter recentiores de linguis et disciplinis tradendis, hauriendisque tanto animorum motu geruntur. Sunt enim, qui praeceptis plane neglectis, non modo linguis; sed et cum linguis adeo disciplinas solo vsu et Praxi, i. e. lectione veteris potissimum aevi scriptorum hauriri posse et debere contendunt; etsi cum rerum ipsarum ratio; tum quoque experientia contrarium suadet. Non quidem ad eos in viam reducendos me temere cingo, cum Ernestios, Morum, Heynium, Reitzium, Harlesium, Henckium, Schütziuum et alios viros celeberrimos videam: attamen pauca sunt dicenda, quia materies me inuitum fere

his

his libris quasi illaqueat. Sermo enim iam est de Theoriae et Praxeos usu et pretio! Mea autem qualicumque sententia, rerum cognitionem doctam, de qua hic agitur, hac via non acquirimus. E Praxi et sola veterum lectione, ne linguam quidem satis capi arbitror, nedum ut pariter capiatur grauior disciplina: neutra quoque, legendo, loquendo et scribendo coniunctim, tenetur; tantum abest, ut alterutra, aut vtraque adeo, legendo solum acquiratur. De linguis haud quidem diffiteor, legendo lectionem, scribendo scriptionem, et loquendo formari loquelam. Sed his omnibus nequitiam gignitur subtilis et docta linguae aestimandae et diiudicandae facultas: hoc quoque apprehenditur in linguis peregrinis aequae, ac nostrae. Sic puella gallice legendo, scribendo, garriendo, tandem in lingua quidem sibi acquirit habitum, minime vero sermonis scientiam eruditam. Saltem rara erunt exempla, nisi plane defuerint, licet haud paucae bene scribant, legant et loquantur. Sic in vita communi homines vernaculam discunt: et tamen eorum aemo inter eruditos harum rerum refertur censores. Legant, loquantur, scribant Germanicam aequae, ac Cicero Romanam, nisi praeceptis simul fuerint imbuti, non puto, vllum in sententia docta et subtili ferenda, ad eos esse prouocaturum. Qui igitur inter eruditos linguarum arbitros velis haberi; qui linguas potissimum graecam et latinam, non vulgari, sed vitae discas eruditae; lege, scribe, loquere, quibus adiunge praecepta. Lectio sine praeceptis caecum fingit opificem; praecepta sine lectione virum quidem in linguis subtilem; sed non exercitatum. Sic ne linguarum quidem ex sola lectione venit docta cognitio; eo magis autem miramur; si id expectetur in disciplinis, hac via cum linguis simul, hauriendis. Non nego, cum verbis etiam rerum; uti cum rebus verborum, aliquam cognitionem iungi posse ac debere. Verba enim sine rerum, et res sine verborum intelligentia, vana sunt simulacra, et soni inanes. Minime tamen putaueris, te ex hac leuiori rerum cognitione, quae verbis adhaeret, doctam capturum esse scientiam. Verborum potius et rerum plane diuersa sunt studia. Alterum adiuuat alterum; sed non absoluit. Alioquin enim iure eodem, et forsitan etiam meliori, contenderim, cum disciplinis simul tradendas esse linguas. Sed quid singularis haec sententia profuerit! Agnoscamus potius, in his; uti in omni re inuoluta et distenta, valere illud: diuide et impera. Tanta enim cum in verbis, tum in rebus sunt difficultates, et inuolucra; ut harum et eorum studium accuratius et subtilius, totam sibi vindicet et occupet attentionem. Dum versamur in alte-

D

ro,

ro, alterum debet interea paululum differri; ne coniuncto utroque, utrumque negligas. Doce tironem vocum scripturam et sonum; doce nominum et verborum copiam et flexionem, cum particularum natura et significatu; doce in singulis usum et variationem; in coniunctis ordinem et nexum; doce enunciationum et sententiarum pulcritudines, periodorum structuram et totius orationis numeros; doce exemplorum, similitudinum et argumentorum pondus et ornamenta; doce troporum in primis indolem et fontes; adsperge ad formam externam, notulas de varia lectione; ad internam, de statu ciuili et sacro, de historia, antiquitatibus etc.; forsitan dixeris, quibus tirones, imbecillioris et immaturae plerumque aetatis, sint contenti.

§. XIV.

Haec igitur legendo, cum verbis iungi et acquiri proprie potest rerum cognitio: quam si putes; non est, quod contradicam. Hoc autem ab omni doctore perito fieri, et factum esse constat; sine tanto clamore, qui iam undique sublatus, aures circumsonat et obtundit. Si autem his notulis et obseruationculis, in scriptorum lectione, ad verborum et rerum explicationem, inspersis, ipsam doctam scientiam absolui putes; ve-reor, ne parumper erres. Scientia docta non *ὡς ἐν παρόδῳ* acquiritur, id est usu et Praxi; nec obtinetur scriptoris lectione, leui brachio instituta; minus fere lectione Graecorum atque Romanorum. Hi enim ipsi disciplinas, quas doctas vocamus, raro habuerunt, sique habuerint; certe in libris suis tradidisse eas nolunt videri. Ex ipsius Xenophontis, Platonis, Liuique scriptis, quamuis ceterum egregia et diuina sint, vix doctam quidem hauisturus es scientiam, nisi recentiorum adsumferis labores. Quid ipsa foret Historia Graeca et Romana, quae tamen ex prisca solum petenda esse videtur, quid foret inquam, nisi recentiores in illa colligenda, explicanda et elaboranda tam insignem et diuturnam posuissent operam? Pauci sunt, qui ostendant in singulis diligentiam et studium subtile; in coniunctis doctam et accuratam, ad quam nos adspiramus rerum compagem. Practica fere magnam partem est inter eos cognitio, vt inde scripta cognitionis doctae quidem contineant semina et particulas; sed non ipsam scientiam doctam et eruditam. Si autem in his legendis, disciplinae omnino iungendae sint cum linguis; timeo, vt supplendi, emendandi, et refutandi vllus sit finis. Det igitur Scholarum magister praecipue operam, vt suis in veterum lectione, praeter rerum leuiorem expositionem,

explicitet verba: cum his iungat grammatices praecepta, vt potissimum doctam insillet linguarum cognitionem. Disciplinas vero ipsas plane relinquat Academiae doctori, quae, cum praemissa fuerit solidior linguarum cognitio, facillime sequentur. Intelligentia enim rerum adiuuatur cognitione verborum; et ad doctrinae thesauros, via optime linguarum studio paratur. Dum igitur versamur in schola, discamus e Ciceronis operibus linguam, non vero doctrinae praecepta, nisi peruerse acturi, quaeserimus apud exteros et mortuos, quae inter domesticos et viuos meliora et aptiora deprehendimus. Hoc intempestiuum, sapientiae et doctrinae ex sola veterum lectione perficiendae, studium; haecque disciplinarum cum linguis temeraria coniunctio, seu potius conuersio, ad causas pertinet primarias, confusae multorum et superficialiariae eruditionis, quam optimus quisque aetati nostrae iam imputat et damnat. Habemus sane in scholis viros celeberrimos, Fischerum, Krebsium, Geislerum, Gottleberum, Bauerum, Schellerum, Strothium, Rostium etc. quorum omnium et singulorum, vt auditor fuissem, ex intimo animo aequae optauerim; ac scholis Baruthinis, mihi quae potissimum, de Kappii, viri tanti, in me meritis, gratulor. Sed sunt etiam in quibusdam praecipue scholis inferioribus, doctores, quorum alia videtur esse ratio. Hi, vt simulent Professores personam, tironi, linguis neglectis, ingerunt et obtrudunt disciplinas, quae non tam stomachum satiant, quam efflant indigestae. Hinc Academiae doctores, vt resciant damna Rectoris, recurrunt ad linguas, vt nos mole inutili euacuent aegros, et mammis denuo praebendis, nobis inferant aptiora. Sed vel remedio pigro et inani, eruda augetur moles, vt stomachus aeger altius intumescat: vel etiam efficaci et praesenti triennium perdat necesse est, purgando et lactando, eoque exacto, stomachus latrat ieiunus.

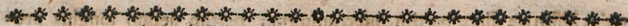
§. XVII.

Simili fere ratione studium Theologiae solidius parumper negligi videtur ab iis, qui illud e sola librorum sacrorum lectione absolui posse putent. Lectio enim Bibliorum format quidem christianum; sed non Theologum: E libris sacris petenda est religio, quae ad vitam piam et prudentem conducit; sed vix scientia illa harum rerum Acroamatica, quae cathedrae etc. sufficiat. C. Semlerus sane, Noesseltus, Ernestius, Koernerus, Seilerus, Dietelmeyerus, Danonius, etc. summi nominis inter nostrates Theologi, aliter sentiunt et statuunt, id, quod saltem ex eor-

rum scriptis doctissimis apparet. De Physices studio, Praxi interdum nimis accommodato, vix audeo loqui; quia me his in rebus non satis sentio versatum. Prouoco potius ad luminum illorum, Kaestneri, vtriusque Suckouii, Karstenii, Funckii, Eberti, his in rebus, sententias. Hi diuidicent, an illi, qui naturae arcana experiendo magis, quam praecipiendo iam explicant, a via docta interdum parumper declinent, nec ne. Sunt enim, qui, cum exponendum et probandum sit, ad machinas potius fugiant artificiosas, ludantque experimentis, vt vocant. Hinc, si exemplo vti licet, accidit, vt quidam vel solam antiam pneumaticam tantum in semestri torqueant, vt auditores et spectatores exantlandi magis peritiam, quam naturae cognitionem haustum venisse videantur. Obseruationes et experientia, cum vulgaris, tum artificiosa, Physices cultori omnino sunt necessariae, vt inde Peripatetici merito perstringantur, quod eas nimis neglexerint: Ex iis enim solis rerum principia haurienda, explicanda, et formanda sunt. Vti tamen vulgaris experientia fere est quotidiana, et, sine multo labore et sumtu, sese omnibus sponte offerens, rerum ipsarum naturam optime exprimit; artificiosa vero partim molestiam parit, moratur et magni constat; partim etiam, si vel semper ex voto cesserit, ob miseram plerumque machinarum conditionem, immensa naturae opera vix magnopere imitatur: ita in vniuersum obseruationes sane praeserendae sunt experimentis. Deinde quia solis exemplis, nec eruuntur causae, nec ostenditur causarum cum effectibus nexus; sed, ad haec omnia inspicienda et discenda, via tantum paratur; mea quidem sententia obseruandi et experiendi studium, quantopere etiam colendum sit, maximam tamen partem pertinet inter magistrum labores priuatos. Coram vero naturae mysteria, non tam omnibus et singulis obseruationibus et experimentis, quam magnam partem allegandis et enarrandis explicet, vt tempori parcat, et locus sit praeceptis. Omitto hic eos, qui alia ex parte, Praxin prae ceteris vrgentes, scientiam ephemeridum, diariorum, chartularumque luforiarum ope instillant, nocent: Scribunt enim potissimum infantulis; non iuueni et viris. Sed in Historiae institutione labi quosdam parumper putauerim. Cum enim alii anxie sint occupati in rerum, quas enarrant, causis euoluendis; alii e rebus ipsis ad mores formandos petant materiem; illi ex Historicis sunt Philosophi; hi transmutantur in morum doctores, ita, vt haec rerum tractatio, licet in se praeclara sit, tamen saepe videatur incommoda et intempestiua. Sic enim

enim historiae filum partim interruptitur; partim aequo longius protrahitur, et cathedra ipsa, admonendo et dehortando, ab ita saepenumero in suggestum. Meo quidem iudicio doctore, dum saltem historiae ponit fundamenta, subsistendum est in simplici et accurata rerum gestarum enarratione: earum vero usum, qui fieri potest ad homines emendandos, relinquit morum et religionis doctore. Hic Historiae, ut Physicam doceat Pragmaticam. Ceterum non putandum est solam Historiam et Physicam doceri posse, et debere Pragmaticam. Quamvis enim harum rerum ea sit conditio, ut ad homines formandos prae aliis sint idoneae: omnis tamen scientia Theoretica aequo fieri potest Pragmatica; ac cognitio Pragmatica Theoreticae formam haud raro induit. Natura scientiam, nec Theoreticam, nec Practicam, definit: hoc unice pendet ab usu et arbitrio humano. Dum mortalibus consentaneum est, solis inhærere rerum principiis erudendis; scientia permanet Theoretica: dum autem, pie et prudenter agendi regulas ex iis elicere, hominum conditio suadet; id quod antea fuit Theoreticum, fieri iam potest Practicum. Hinc etiam nec Praxeos et artium, nec Theoriae et disciplinarum, conditio et termini sunt immutabiles et perennes. Hic et ibi, pro rerum diverso statu, excludimus recepta; recipimus exclusa: haecque omnia pro usu nostro diuersè etiam iungimus et separamus. Scribimus adeo plebi; quae antea solis dicta erant eruditibus; scribimus contra eruditibus, quae olim solius erant plebis. Sed ohe! iam satis est verborum, quae fecimus de Theoria et Praxi. Colat Theoriam, qui in speculando; colat Praxin, qui in agendo, feliciter vult versari. Quia tamen nec Praxis perfecta est sine Theoria; nec Theoria sine Praxi: colat et iungat utramque, qui perfectus vult haberi. Nocet Theoriae et Systematis, nocet Praxeos et Empiriae nimia inhaesio et studium factiosum. Iungat eruditus cum praeceptis experientiam et usum; ne, quae vera et solida sunt, obliuiscens, cum umbrâ et laruis pugnet: et, quum hominibus sit viuendum, viuat speculis: iungat opifex, si possit, cum usu et exercitio, praecepta; ne, subtili et accurata rerum suarum neglecta cognitione, solo suo cum damno edoctus, sero erroris pericula agnoscat: iungat potissimum artifex cum Praxi Theoriam, ne, contemptis praeceptis, artes ipsas contemptui exponat, recidatque inter vulgus, qui doctis potuisset annumerari. In omni re Praxis est alter; Theoria alter oculus: quique hac, aut illa careat, certe carebit oculo.

CORO-

COROLLARIA.

- I.) Si cognitionem species; in Praxi difficilia non esse possunt, quae sunt vere facilia in Theoriis;
- II.) Quae omnino vera sunt in Theoria; nec falsa sunt in Praxi:
- III.) Vere bonus Theoreticus, non potest esse malus Practicus.

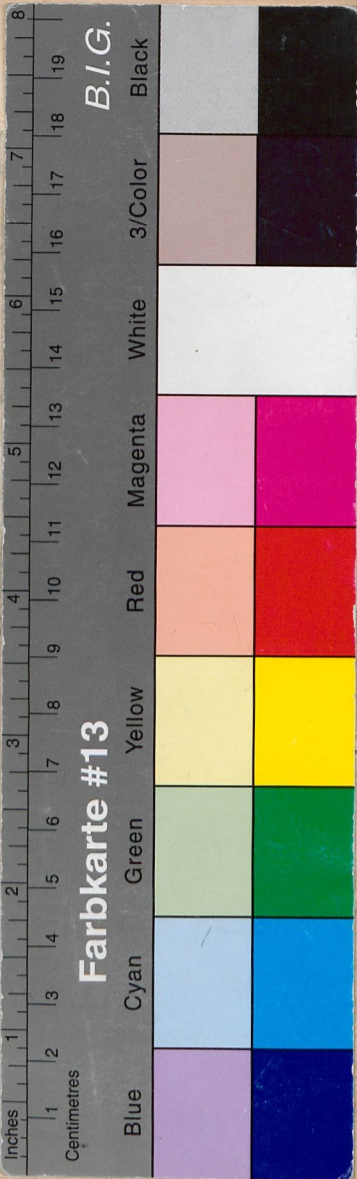
ULB Halle

005 361 443

3

1781, 3.
DE
PRAXEOS ET THEORIAE
INDOLE, NEXV ET VSV

DISSERTATIO PHILOSOPHICA
QVAM
AMPLISSIMI PHILOSOPHORVM ORDINIS
IN ACADEMIA LIPSIENSI

CONSENSV

A. D. XVIII. MAII A. R. S. CID 13 CCLXXXI

PVBLCO ERVDITORVM EXAMINI SVBICIENT

M. GEORGIVS NICOLAVS BREHM

CVRIANVS,

ATQVE CERTAMINIS SOCIVS
CAROLVS THEOPHILVS PLATO

LVSAT. ET THEOL. CVLT.

LIPSIAE,
EX OFFICINA BÜTTNERIA

